

Prof. Dr. Ernő de Balogh (1890—1964) ve İstanbul Üniversitesi

Ülkesinde tıp eğitiminin reformuna önemli katkılarda bulunmuş, 1933-1935 yılları arasında Budapeşte Üniversitesi'nde Tıp Fakültesi Dekanlığı'nı üstlenmiş, yine bu üniversite bünyesinde Patolojik Anatomi Enstitüsü Direktörü iken Deneyisel Kansere Enstitüsü'nü kurmuş ve 1945 yılına dek direktörlüğünü yürütmüş, Macar Kraliyet Bilimler Akademisi üyesi, Macar Pataloglar Cemiyeti Başkanı gibi bir çok önemli akademik unvanın sahibi ünlü Macar bilim adamı Prof. Dr. Ernő de Balogh'un biyografisinde, İstanbul Üniversitesi adı geçmediği için, yazının başlığı okuyuculara kuşkusuz tuhaf gelecektir. Oysa, aşağıda adları yazılı biri Macar, diğeri Türk iki tıp tarihçisinin ortak araştırmaları, Balogh'un ülkesinde kürsüsünü terketmek zorunda kalışı ardından 1947 yılında, İstanbul Üniversitesi'nde çalışması için teklif aldığı, bu görev alışı gerçekleşemese de, iki taraf arasında ilginç yazışmalarla yürütmüş bir iletişim kurulmuş olduğunu açığa çıkarmıştır.

1946 yılı Kasım ayı sonlarında Türk aydınları arasında "Türk dostu, Türk kültürüne büyük hizmetleri dokunmuş bir kişi", Atatürk tarafından II. Türk Tarih Kurultayı'na davet edilmiş bir türkolog olarak tanınan Gyula Németh, İstanbul Üniversitesi Kansere Enstitüsü Direktörlüğü için ısrarla bir yabancı bilimadamını arandığını duyar ve Türkiye'de Millî Eğitim Bakanlığı'nda üst düzeyde görev yapan bir dostundan, bu yere Macaristan'daki son durum nedeniyle üniversitedeki görevini terketmek zorunda kalan Prof. Balogh'u önermesi rica eder. Türkiye Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı'nın konuyu ele alması biraz zaman alacaktır. 1947 Mayıs'ında Bakanlık, İstanbul Üniversitesi'nin görüşünü sorar. Üniversite'nin Kansere Enstitüsü öğretim üyeleri, bu olasılık karşısında son derece sevindiklerini ifade ederler: „Kansere alanındaki çalışmalarını uluslararası ün kazanmış bulunan Prof. Balogh'un Enstitümüz Direktörlüğü'ne getirilmesinin Fakültemiz için büyük bir kazanç olacağına kesinlikle emin bulunuyoruz.” Üniversite'nin kurullarında Balogh'un davet edilmesi oybirliğiyle kararlaştırıldıktan sonra, Bakanlar Kurulu da 28.6.1947 tarihli toplantısında davet için gereken son onayı verir.

Daha sonra, Tıp Fakültesi Dekanı ve Balogh arasındaki ilginç yazışmalar başlar. Tıp Fakültesi Dekanı, 10 Temmuz 1947'de yazdığı mektubunda, kendisini bir an önce görevinin başında görmeyi arzu ettiklerini, seyahati için gereken masraflı bildirmesini, kitapları ile diğer bilimsel materyallerini getirebilmesi için de kendisine Konsolosluk tarafından yardımcı olunacağını duyurur. Balogh, bu mektubu 23 Temmuz 1947'de yanıtlar. Türkiye'ye, Cenevre'den uçakla, Napoli'den de gemi ile gelme olanağı bulunduğunu, ama en emniyetli yolun hangisi olacağı konusunda Türkiye'deki Amerikan Konsolosluğu'ndan bilgi alarak kendisine duyurulursa memnun olacağını bildirir. Yol masrafı için derhal bir ödeme istenemekte, ancak genç asistanı bay Géza Szabady'nin bir deneme yılı için de olsa kendisi ile birlikte çalışmasına olanak tanımasını rica etmektedir.

Balogh, 1947 Ekim ayı başında Dekan'a bir mektup daha yazar. Bilimsel çalışmaları ile ilgili dokümanlarını, malzemelerini Türkiye'ye nakletmekte sıkıntı çektiğini dile getirir. Budapeşte'deki Türk Konsolosluğu yetkililerine, Türk dostu olarak nitelediği Prof. Gyula Germanus'a, Türkiye'de çok iyi tanındığını bildiği şimdiki Rektör Prof. Gyula Németh'e ve diğer bir çok kişiye danışmış, en emniyetli yolun Tuna nehri üzerinden gemi ile gelmek olduğuna karar vermiştir. Bu nehir üzerinde çalışan ve İstanbul'a da uğrayarak Mısır'a kadar gidebilen gemiler, su seviyesi alçak olduğu için Braila'dadırlar ve yağışların başlaması ile en erken Ekim sonunda Budapeşte'ye gelebileceklerdir. Balogh ise, bilimsel malzemelerinin nakledilişine refakat etmek istemektedir. Yolcu almayan, sadece yük taşıyan bu gemilerden birine „gemi doktoru” olarak kabul edilebilmesi için Türk makamlarının yardımcı olmasını rica eder. „Gemi doktoru” görevini Mısır'a kadar sürdürmesi şart koşulursa bunu da kabul edecektir. Çünkü o sıralarda Mısır'da şiddetli bir kolera salgını

bulunmaktadır ve Balogh, kolera'nın en akut formunda ortaya çıkan, karaciğer ve böbrekleri ilgilendiren hastalık tablosunu, kanser ile ilgili araştırmaları açısından çok ilginç bulmakta, bu nedenle koleralı taze cesetler üzerinde otopsiler yapabilmeyi istemektedir. Mektubunu şu satırlarla bitirir: „Buradaki bir elçilik aracılığıyla kolera hekimi olarak Mısır'a gitmek üzere girişimde bulunduğumu öğrenirseniz şaşırmamanızı rica ediyorum.”

Bu esnada Tıp Fakültesi Dekanı, Balogh'a seyahati için gereken parayı gönderebilme girişimlerini sürdürmektedir. Balogh, 17 Aralık 1947'de Dekan'a tekrar yazar. İki gün önce kendisi tarafından yazılan mektubu aldığı, bu mektubun 1947 Temmuz'undan bu yana İstanbul Üniversitesi'nden aldığı ikinci mektup olduğunu duyurur. İstanbul Üniversitesi'nin kendisine sunduğu sözleşme örneği nihayet eline geçmiştir. Sözleşme ile hemfikiridir. Sonraki satırları, gerçek bir bilim adamının üretiklerine, üretecekleri için gereksinim duyduğu bilimsel malzemelere bağlılığını çok çarpıcı biçimde ifade etmektedir:

„Bilimsel koleksiyonlarımı, başkentimizin işgali için cereyan eden korkunç savaş sırasında bile yanımdan ayırmadım ve onlarla birlikte dört ay Enstitümün bodrumlarında oturdum. Ya kendimle birlikte onları da kurtaracak ya da onlarla birlikte yok olacaktım. Üniversite Senatamızın yüce anlayışı ile şükür ki birincisi gerçek oldu. İlgili makamlar beni, yağışlı birkaç günün gemilerin Tuna nehri üzerinde yola çıkabilmesine yeteceği konusunda teselli ediyorlar. Ama söylediklerimin aksine burada, ne yazık ki benzeri ancak 80 yıl önce görülmüş bir kuraklık yaşanıyor. Bu durumun sizin anlayış ve sabrınızı aşmasından endişe ediyordum ama, bir başıma, yani diapositiflerimi, fotoğraflarımı, preparatlarımı, eğitim materyallerimi, araştırmalarımı ile ilgili dokümanlarımı yanıma almadan, kaygısızca yola çıkmayı düşünemiyordum. Mektubunuzu alınca sanki şans yüzüme güldü. Telcar Gemi Seyahat Acentesi'ne gittim. En büyük geminin birkaç gün içerisinde Budapeşte'ye geleceğini öğrendim. Gemi, don tehlikesi nedeniyle en geç Mart ayı başında buradan hareket edebilecek tüm bilimsel malzemelerimi bizzat kontrolüm altında gemiye yüklememe ve kilitli olarak depolanma izin verecekler. O zaman huzur içerisinde yolculuğuma başlayabilirim. Aldığım bilgilere göre seyahatim açısından tek olasılık Köstence'ye kadar yataklı trenle, oradan da gemi ile İstanbul'a gelmek. Ancak gemi ayda bir kez işliyor. Bundan sonraki gemi ancak 16 Ocak 1948'de. Parasal açıdan tümüyle tükenmişim için yolculuğum masrafı olarak 1600 Macar Forinti'ni (~ 133 USD) Konsolosluk yetkilinize gerekli biletleri alabilmesi için göndermenizi rica ediyorum. Aksi halde Şubat ayı ortasına kadar, bir sonraki gemiyi beklemek zorunda kalacağım...” Balogh, mektubun devamında İstanbul'da Kansere Enstitüsü için yapılacak yeni binanın planlarını tamamladığını da duyurur.

1948 Haziranı'nda Dekan, Budapeşte Büyükelçilik Müsteşarı Zeki Karabuda'ya Balogh'un gelmesinin bu denli gecikmesinden duyduğu üzüntüyü şöyle ifade eder: „Aradığımız kalitede bir ilim adamını aramızda göreceğimiz için sevinç duyuyorduk. Hele Fakültemizin Kansere Enstitüsü için düşünülmekte olan yeni gelişmeler ve başlanacak inşaatı sırasında onun burada bulunması çok iyi olacaktı. Kendisine yol parası göndermekte bazı mali formalitelerden ötürü gecikmemizin sonuç alamamamızda rolü oldu mu bilmiyorum. Sizden Balogh'un buraya gelebilmesi için bir kez daha çaba harcamanızı rica ediyorum. Sonuç alamazsanız, yolculuk masrafları için gönderdiğimiz 900 kışur Doları iade etmenizi rica ediyorum.”

Büyükelçilik Müsteşarı, 1948 Ağustos'u'nda Balogh'un pasaport alma girişiminin olumlu sonuçlanmakta olduğunu, hatta eşini de Türkiye'ye getirmek istediğini duyurur. Türk Büyükelçiliği olarak da Türk vizesi alınması için işlemler başlatılmıştır. Kasım sonunda Karabuda, Dekan'a tekrar yazarak, tüm gecikmelere karşın, Balogh'un İstanbul Üniversitesi'ne kazandırılması konusunda hâlâ küçük de olsa ümit taşıdığını bildirir. İstanbul Üniversitesi'nin bu değerli bilimadamını kazanamayacağı kesinlik kazanmış olmalıdır ki, Dekan 1949 Ocak ayı sonunda Karabuda'ya yazdığı mektupta, Balogh için gönderdikleri 900 kışur Dolar'ın geri havalesinin ellerine ulaştığını duyurur.

Dr. Arın Namal — Dr. József Honti

* İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Zatişleri Dairesi Arşivi, E. Balogh Dosyası (Dosya Nr. 4109/455)

Osmanlı İmparatorluğu'nun Macar savunucusu François de Tott'u (1733—1793) anıyoruz

Tarcsafüredő (bugün Avusturya'nın Burgenland eyaletindeki Bad Tatzmannsdorf) mezarlığında bulunan basit bir mezar, orada aydınlanma çağına ünlü bir kişinin, François de Tott'un (1733—1793) yattığını hatırlatıyor. Köydeki diğer bir tabela ise, kalmış olduğu son eve, ünlü Hexenhaus'a (Cadievi'ne) dikkatleri çekiyor. Zamanının Avrupa'sında bu kadar ünlü, soyadı bu kadar Macarca'ya benzeyen kişi kimdi?

Baron François de Tott'un hayatı, vaktiyle Anıları'nın¹ başarı kazanmasına rağmen, her zaman yeni çağın diplomasi tarihinin esrarengiz, muğlak bir bölümü olarak kaldı. Bir yandan daha delikanlılık yaşlarından itibaren kariyeri, zamanının gizli diplomasisi kapsamında biçimlenmeye başladı. Öte yandan, çağının birçok benzer kozmopolit tarihsel şahsı gibi, millî tarih kitapları için üvey evlat olmaktan kurtulamadı. Bu yüzden, hatta güvenilir bir yaşamöyküsü için gerekli olan tarihsel kaynakların işlenmesi bile gerçekleşmedi. Kaldı ki sonraki nesillerde onun çok farklı ve çoğu kere anakronik bir görünümü oluştu. Kimi kere pervasız bir şarlatan, kimi kere de aydın bir filozof olarak görülmüyordu. Gerilemekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nun savunulmasında oynadığı kadir kıymet bilmez rolü bir yana, sömürgeciliği yayan fikirleri de çoğu kez eleştiriliyordu.

Kökünü de aynı şekilde pek çok tahmine ve tefsire neden oluyordu. Kimilerine göre İsveç² kökenliydi; gene başkaları, örneğin filozof Voltaire onu soysuzlaşmış bir Fransız soylusu sayıyordu.³ Türkler ise — apaçık hayranlıklarına rağmen — onu sadece bir Fransız şarlatanı sayıyorlardı. Aslında Fransa'da doğduğu unutulurken, Macar olduğundan da sık sık söz ediliyor, hatta bazen Fransızların hizmetinde olan bir Macar soylusu sayılıyordu. Babasının ve ağabeyinin Fransız diplomatik hizmetinde bulunmaları ve faaliyetlerinin birbirine çok benzer olması da herhalde yanlışların kaynağıydı.

Ailesi düpedüz bir Macar soylusuydu. Tarihsel Macaristan'ın birçok bölgesinde hatıralarına rastlanabilir. Eski Macaristan'da (zamanın yazımına göre) Tóth ya da Totth soyadını taşıyan soylu ailesi oldukça çoktu. Adı geçen aile, lakap olarak Székelyi (Skel'li) adını taşıyordu, herhalde François de Tott'un babasının ailesi Nyitra civarında⁴ yaşıyor olacaktı. Öte yandan aynı dönemde Vas ve Zala vilayetlerinin soylular meclisinde birçok kişi aynı adla kayıtlıydı.⁵ Ailenin Fransız tarafını, François'nın babası, Rákóczi özgürlük savaşının başarısızlığından sonra Fransa'ya sığınmak zorunda kalan András Tóth kurmuştu. 26 Mart 1698'de⁶ Nyitra'da dünyaya gelen András Tóth, özgürlük savaşı sırasında Prens II. Ferenc Rákóczi'nin yanında asilzade oğlanı (paj) olarak, daha genç yaşta savaşlardan payını aldı. 1713'te, bağımsızlık hareketinin iflasından sonra Lehistan'a ve sonra da Fransa'ya geçen Prens'e

eşlik etmeyip Osmanlı topraklarına yerleşti. Birkaç yıl içinde Türkçe'yi ve Tatarca'yı iyice öğrenerek Osmanlı önde gelenlerinin birçok üyesiyle yakın kişisel ilişki kurdu. 1720'de Fransaya geçti ve orada az önce kurulmuş olan Bercsényi süvari alayında görev aldı. Lisan bilgisi ve geniş ilişkileri sayesinde Osmanlı ya da Tatar topraklarında sık sık diplomatik veya askerî görevler de üstlendi.

Fransız diplomasisi daha önce de Macar ajanlarından yararlanmıştı.⁷ XVIII. yüzyılda en tanınmış Macar ajanı András Tóth idi. Yetenekleri sayesinde diplomatik hiyerarşide hızla yükseldi ve XV. Louis'nin güveni sayesinde, "Secret du roi" adıyla tanınmış gizli kraliyet diplomasisini yakından tanımaya da hak kazandı.⁸ Doğu Avrupa'daki diplomatik çatışmalara karışmasına, muhtemelen kişisel nedenler de yol açtı. Öyle ki, Tekirdağ'daki Macar kolonisi üyeleriyle birçok kere buluştu ve vatandaşlarının önerilerini Versailles sarayına iletmeyi üstlendi. Bu başka türden bir gizli diplomasiydi ve Macaristan'ın bağımsızlığı uğrunda savaş patlatılması riskini taşıyordu. Fransa sarayı bu türden planları büyük bir ihtiyatla ele alıyordu; fakat 1756'ya kadar, yani özde "diplomatik devrime" kadar, Tekirdağ'daki Macar direniş yuvasını sıcak tutmayı da ihmal etmedi. Buna benzer davranışları değerlendirerek, András Tóth'un son İstanbul yolculuğunda oğlu François'yı beraberinde götürmesine izin vermiş oldukları da düşünülebilir.

François de Tott 17 Ağustos 1733'te, Fransa'da la Ferté sous Jouarre yakınındaki Chamigny kasabasında dünyaya geldi. Annesi Marie Ernestine de Pesselier, bölgedeki bir soylu ailesinin kızıydı. Bu ailenin en tanınmış üyesi, iktisatçı ve yazar Charles-Étienne de Pesselier (1712—1763) idi. François daha 9 yaşındayken 1742'de Fransız Bercsényi süvari alayına girmişti. Daha sonra Avusturya veraset savaşı seferlerine katıldı ve Lawfeld çarpışmasında yaralandı.⁹ Bercsényi süvari alayında o zamanlar eratin büyük kısmı Macar asıllıydı ve komutlar da Macarca veriliyordu.¹⁰ Bu sayede François da atalarının dilini tanıyabildi. Fransız hükümeti, umut dolu yeteneklerinden dolayı genç süvari subayını Türkçe öğrenmek ve ülkenin geleneklerini tanımak amacıyla babasıyla birlikte İstanbul'a gönderdi. İstanbul'da o zamanki Pera'da bulunan ve tercüman yetiştiren

¹ Kayıtlara göre Babil'deki ilk tanınmış Fransız diplomatı, bir Macar soylusu olan András Frangepán'ın oğlu János Frangepán idi.

Ayrıca Bkz.: Saint-Priest, comte de: *Mémoires sur l'ambassade de France en Turquie*, Paris, 1877, p. 179; B. Spuler: *Die europäische Diplomatie i Konstantinopel bis zum Frieden von Belgrad (1739)* 3.Teil: *Liste der in Konstantinopel anwesenden Gesandten bis in die Mitte des 18. Jahrhunderts*, H. Übersberger — E. Hanisch (Hrsg.): *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven Band XI*, Breslau, 1935, p. 345.; J. L. Bacqué-Grammont — S. Kuneralp — F. Hitzel: *Représentants de la France en Turquie (1536—1991) et de la Turquie en France (1797—1991)*, İstanbul—Paris, 1991, p. 1.

⁸ Vandal, Albert: *Une ambassade française en Orient sous Louis XV, La mission du marquis de Villeneuve 1728—1741*, Paris, 1887, p. 197.

⁹ Ferenc Tóth: *Un Hongrois qui a sauvé l'Empire ottoman, Méditerranée Tanulmányok — Études sur la région méditerranéenne*, VII (Szeged), 1997, p. 66.

¹⁰ Ferenc Tóth: *Identité nationale en exil: le rôle du sentiment national hongrois dans la constitution des régiments de hussards en France au XVIIIe siècle*, D. A. Bell — L. Pimenova — S. Pujol (sous la dir.), *La recherche dix-huitième. Raison universelle et culture nationale au siècle des Lumières*, Paris—Genève (Champion—Slatkine), 1999, pp. 91—107.

¹ *Mémoires du baron de Tott sur les Turcs et les Tartares*, Maestricht (J. E. Dufour et Ph. Roux), 1786 (Bundan sonra: *Mémoires*)

² François de la Rochefoucauld: *Souvenirs du 10 août 1792 et de l'armée e Bourbon*, Paris, 1929.

³ Bkz. Ferenc Tóth: *Voltaire et un diplomate d'origine hongroise en Orient, Cahiers d'études hongroises 7/1995*, p. 83.

⁴ Edgár Palóczy: *Báró Tóth Ferenc a Dardanellák megerősítője*, Budapest, 1916, p. 253—270.

⁵ Révai Nagy Lexikona, *Az ismeretek enciklopédiája XVIII. k.*, Budapest, 1925, p. 382—383.

⁶ József Zachar: *Idégen hadakban*, Budapest, 1984, p. 221.

okul (*école des jeunes de langue*) 1669'dan beri faaliyet gösteriyordu ve Fransız diplomasinin birçok ünlü tercümanı ile şarkiyatçısı, bilim adamı burada dil öğrenmişti.¹¹ Genç de Tott da babasının yolunda devam etmek, ayrıca Fransa ve Türkiye'deki Macar mültecilerinin çıkarlarına hizmet etmek üzere hazırlıklarına burada başladı. Bu öğrencilik yılları genç diplomatın daha sonraki kariyerini temelden belirledi. Burada kurduğu kişisel ilişkileri, bunlar arasında o zaman Fransa'nın İstanbul büyükelçisi olan ve daha sonra adını Fransız tarih kitaplarına yazdıran kont Vergennes ile on şu kadar yıllık dostluğu, bu arada hayata gözlerini yuman András Tóth'un eksikliği bir baba gibi gidermeye çalışan çabaları, Macar kökenli genç süvari subayını kesin olarak diplomatik mesleğe yöneltti. François daha İstanbul'a yeni geldiği sıralarda Lyon'lu soylu Levanten matmazel Marie de Rambaud ile evlendi ve ondan çocukları oldu.¹² Fransa'nın İstanbul büyükelçiliğinde izlenen, sanatçıları kayıran ortamın, genç François'nun sanatsal yeteneğinin gelişmesine de büyük etkisi oldu. Özellikle de o sıralarda başta kont Vergennes'in siparişleri üzerine çalışan ressam Antoine Favray (1706—1791/92) François'yı çok etkiledi.

François de Tott 1763'te, ailesinin maddî güçlüklerini gidermek amacıyla Fransa'ya gitti. Türk topraklarında kendisine bir diplomatik görev verilmesi isteğiyle dışişleri bakanı prens Choiseul'e uzun süre dilekçelerle başvurdu. Kont Vergennes'in tavsiyesine rağmen, ilk fırsat doğana, yani 1766'ya kadar beklemek zorunda kaldı. Fakat Türkiye yerine, komşu Neuchâtel düklüğüne gönderildi ve orada Prusyalı yönetim ile halk arasındaki gerginlikle ilgili olarak dışişleri bakanına sürekli bilgi vermekle görevlendirildi. Tarihi nispeten barış içinde geçen Neuchâtel dükliğünde 1766—1768 arasında her taraf kayınıyordu.¹³ Aslında istikrarlı bir ekonomik ve politik durumda ortaya çıkan, Prusya hükümdarı ile uzak tebaası arasındaki malî zıtlıklar giderek vahimleşti ve uğursuz bir intihara yol açtı. Prens Choiseul'ün mektuplarına göre François de Tott, misyonunu seçkin bir düzeyde yerine getirdi, fakat öte yandan yerel makamlar onun gerçek amacını fark ettiler ve François'yı acımasızca düklikten sınır dışı ettiler.¹⁴

Neuchâtel misyonu, fiyaskosuna rağmen genç diplomatın yeteneklerini parlak bir şekilde ortaya koydu ve François az sonra deneyimlerine çok daha uygun yeni bir görev aldı, Kırım Hanlığı'nda konsolosluga atandı. Osmanlı sultanına (tumarla) bağımlı olan Kırım hanı, Türk—Rus tampon bölgesinin stratejik bakımdan en önemli kesiminde, Karadeniz'in kuzeyinde uzanan geniş ve nispeten seyrek yerleşim alanı olan bölgenin hükümdarıydı. Kırım'da Fransız konsoloslugu görevinin pek

önemli bir diplomatik ağırlığı yoktu.¹⁵ Osmanlı İmparatorluğu'nun sınır bölgesinde bulunan ve pek de cazip olmayan bu görevi çoğu kere doktorlar ya da maceracılar üstleniyordu. XVIII. yüzyıl boyunca İstanbul'daki Fransız büyükelçisi birçok Macar'a, aralarında András Tóth'a da burada görev verdi. Konsolosluğun stratejik önemi, Rusya'nın yayılmasıyla orantılı olarak artmaya başladı. Özellikle Rusya'nın etkisinin Lehistan'da kuvvetlenmesi Fransız diplomasisini endişelendiriyordu. Prens Choiseul'ün amacı, bir Rus—Türk savaşı çıkartmaktı ve bunun sonucunda Lehistan'ın politik bağımsızlığı ile Fransız etkisinin artacağını umuyordu. François de Tott'u da bu amaçla Kırım'a gönderdi.

1768 Temmuzunda Rus—Türk sınırında çıkan çatışma, sonunda gerçek bir savaşa dönüştü. Rus—Türk savaşı ise daha sonra yeni bir uluslararası çıkar anlaşmazlığına, ünlü "Doğu Sorunu"na neden oldu. De Tott birçok Tatar hanının çevresinde şarkiyatçı Pierre Ruffin ile beraber iki yıl görev yaptı ve Fransız dışişleri bakanına savaş durumuyla diplomatik olaylar hakkında noktası noktasına bilgi verdi.¹⁶ Kırım misyonu, 1769'da Kırım Giray Han'ın ölümüyle sona erdi, çünkü Han'ın halefi artık Fransız konsolosunun hizmetine ihtiyaç duymadı. Böylece de Tott, çoktan görmediği ailesinin yanında Versailles sarayının talimatını beklemek üzere İstanbul'a hareket etti. 11 Nisan 1769'da Osmanlı başkentine varan Fransız diplomatı, İstanbul'u savaş korkusuyla kargaşa içinde buldu.¹⁷ Sultanın İtalyan doktorunun ve babasının dostlarının yardımıyla kısa sürede hükümdarın çevresine girebildi. Türkçe'yi iyi konuşan bu Fransız süvari subayı, askerî bilgisi ve tecrübeleri sayesinde kısa zamanda padişahın ve vekillerinin takdirini ve güvenini kazandı. Osmanlı hükümdarına her şeyden önce, daha XVIII. yüzyılın ilk yarısında topçu sınıfında Bonneval paşanın başlattığı geliştirmeye devam edilmesini teklif etti. Bu görev doğal olarak François de Tott'a verildi. Teorik bilgileri eksikken, böylesine büyük ve geniş meslek bilgisini gerektiren görevin üstesinden gelmek Fransız süvari subayı için muazzam bir sınavdı.

Osmanlı donanmasının 5 Temmuz 1770'te Çeşme Deniz Savaşı'nda ağır yenilgiye uğratılmasıyla durum daha da ağırlaştı. Bu beklenmedik değişiklik sonucunda, Çanakkale boğazının savunulmasını sağlayan kalelerin takviye edilmesi en acil iş oldu. 1770 Temmuzunda Babiâli, amiral Orlof'un İstanbul'u tehdit eden donanmasına karşı boğazların savunulmasına çözüm getirmesi için, Fransa'nın yeni İstanbul büyükelçisi kont Saint-Priest'in teklifi üzerine François de Tott'u görevlendirdi.¹⁸ Baron, boğazlardaki kaleleri de, savunucuları da pek umut verici bulmamıştı. Rus donanması nihayet boğazları yapıp geçmeyi tek bir kere denedi, bunu da de Tott, kızgın top gülleriyle önlemeyi başardı.¹⁹ Bu parlak askerî başarı yalnız baronun askerî erdemini yüceltmekle kalmadı, aynı zamanda yenilgilerin ezginliği içinde bunalan orduya da yeniden güç kazandırdı.²⁰ Takviye işleri daha aylarca sürdü. Bu arada baron, Fransa'nın İstanbul büyükelçiliğinin yardımıyla kaleleri yeni top bataryalarıyla takviye etti, böylece bu mevziler denizden gelecek bir saldırıya karşı direnebilecek duruma getirildi.

¹¹ Hitzel, Frédéric: *Les Jeunes de langue de Pera-lès-Constantinople*. In: *Dix-Huitième Siècle*, 28 (1996), pp. 57—70.

¹² Mézin, Anne: *Les Consuls de France au siècle des Lumières (1715—1792)*, Paris (Imprimerie Nationale), 1995, p. 568.

¹³ Ayrıca Bkz.: A. Borel: *Le conflit entre les Neuchâtelois et Frédéric le Grand sur la question de la forme des impôts du pays de Neuchâtel (1766—1768)*, Neuchâtel, 1898.; U. Guinand: *Histoire abrégée des troubles de Neuchâtel pendant les années 1766, 1767 et 1768*, Neuchâtel, 1832.; G. de Pury: *Un assassinat politique à Neuchâtel en 1768. L'avocat général Gaudot, Musée Neuchâtelois*, 1785. p. 199—204.; 236—249.; 292—296.; 1876. p. 13—19.; 1913 p. 21.

¹⁴ Tott'un Neuchâtel misyonu için ayrıca bkz. G. Livet (redak.): *Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France des traités de Westphalie jusqu'à la Révolution française, Tome XXX, Suisse Tome second (Genève, Les Grisons, Neuchâtel et Valangin, l'Evêché de Bâle, Le Valais)*, Paris, 1983. p. 805—816.

¹⁵ Bkz.: Mézin, A.: *Les consuls de ... op. cit.*

¹⁶ H. Déhéraïn: *La mission du baron de Tott et de Pierre Ruffin auprès du khan de Crimée de 1767 à 1769, Revue de l'histoire des colonies françaises*, 11 (1923), p. 1—32.

¹⁷ Centre des Archives Diplomatiques de Nantes, série Saint-Priest (Bundan sonra: CADN, Saint-Priest) 44 p. 767.

¹⁸ CADN, Saint-Priest 45 p. 407.

¹⁹ Mémoires III, p. 34—37.

²⁰ a.g.e. p. 62.

Boğazların savunulmasından sonra de Tott'a daha karmaşık görevler verildi. Bunlar arasında en önemlisi Osmanlı topçu kuvvetlerinin reformuydu.²¹ De Tott meslekten topçu subayı değildi, fakat tecrübeleri sayesinde bu silahlı kuvvetler sınıfının birçok temel unsuru hakkında bilgisi vardı. Az sonra, Avrupa örneği örgütlenmiş yeni bir topçu sınıfı kurmak ve Fransız türü süratli toplar dökmekle de görevlendirildi. Fransız topçu kuvvetleri o dönemde dünyada en gelişmiş düzeydeydi ve bu sınıfın temellerini Saint-Rémy, Bélidor ya da Gribeauval gibi ünlü mühendisler atmıştı. Yedi Yıl Savaşı'ndan sonraki ordu reformlarının baş destekleyicisi olan prens Choiseul, topçu sınıfında reform ödevini ünlü Gribeauval'e verdi. Gribeauval, yeni düzenli (*système Gribeauval*) süratçi topçu birlikleriyle, devrime ve Napolyon savaşlarına kadar bu silahlı kuvvetler sınıfında Fransız ordusunun üstünlüğünü sağladı.²² Kanaatime göre François de Tott'un uyguladığı reformlar, gerçekte ünlü *système Gribeauval*'in kendine özgü Türk değişimini yansıtıyordu. Topların ateşleme hızının artırılmasıyla alınan sonuçları kısa zamanda, 1770 Aralık ayında, İstanbullu izleyiciler ilk açık gösteride görebildiler.²³

1771 yılı başlarında Fransız süvari subayının faaliyet alanı yeni ödevlerle genişledi, Fransız tipi yeni topların dökümüyle ve topçu eğitimine uygun okulu kurmakla görevlendirildi. Ayrıca, hükümdarın isteği üzerine, nehirler üzerinden geçişi sağlayan ve kendisinin planladığı dubalı köprüler de imal etti.²⁴ Sultan III. Mustafa'nın sadık reform taraftarı olduğu görülüyordu; fakat Osmanlı ileri gelenlerinin en çoğu baronun modernleştirme çalışmalarını kuşkuyla izliyordu.²⁵ Bu arada, Karadeniz tarafından bir Rus saldırısını gidermek amacıyla baronu ayrıca İstanbul Boğazı'nın savunulmasını kuvvetlendirmekle de görevlendirdiler. Projeler hazırlandıktan sonra 16 Şubat 1773'te kalelerin yapımına başlandı. Aynı zamanda daha önce İstanbul'da başlatılan reformlara da devam edildi. Bu kalelerin yapımı, de Tott'un İstanbul'dan ayrılmasına, yani 1776'ya kadar sürdürüldü. Kalelerden biri daha XX. yüzyıl başlarına kadar varlığını korumuştur — belki bugün de korunmuştur — ve yerel geleneğe göre "Macar kalesi" adıyla anılmaktaydı.²⁶

Baron, karmaşık bir iş olan top dökümüne, 1772'de Hasköy'de yeni bir tophane kurarak başladı. Yönetimi altında burada 1773'ten itibaren küçük bir Fransız askerî ekibi de çalıştı. Baron, İsviçreli Jean Maritz'in (1711—1790) başlattığı, atışların hızının ve isabet hassaslığının artırılmasını sağlayan top namlusu yatay delme teknolojisini başarıyla uyguladı. Dökümhane, de Tott'un ayrılmasından sonra, bir İngiliz dönmesi olan Campbell Mustafa Ağa ile Fransız başçavuşu Antoine-Charles Obert'in yönetimi altında daha birkaç yıl çalıştı.²⁷ Bu yapı İstanbul'da bugün de görülebiliyor. XIX. yüzyılda burada gemi çapaları imal edilmişti. 1993'ten itibaren de günümüze kadar burası sergi salonu olarak kullanılıyor.

"Gâvur"un başarısını gören geleneksel Osmanlı topçuları

korku içinde itibarı korumaya kalkışmış ve de Tott'un reformlarını engellemek için her yola başvurmuştu. Bu durumda, Avrupa örneğindeki gibi yetiştirilmiş tamamen yeni bir topçu sınıfının kurulması gerekli oldu ve bu sınıf doğrudan François de Tott'un kumandasına bağlandı.²⁸ Bu ünlü "süratçi topçular", ona saygı duyanlar arasında itibarını artırdığı gibi, aynı oranda onu çekemeyenlerin de sayısını artırdı. Fakat öte yandan de Tott'un getirdiği yenilikler sadece Fransız örneği bir topçu sınıfı kurulması sonucunu doğurmakla kalmadı, aynı zamanda uzun vadede Osmanlı ordusunda yeni Avrupa ruhunun yaygınlaşmasına da katkıda bulundu. Bu yeni sınıfın özelliğini, en başta kendi modern üniformasını gerçekleştirmesi, Avrupa ordularında XVII. yüzyıldan beri düzenlenmiş olan süngü kullanımının ve özellikle de sıkı disiplinin uygulanması yansıtıyordu.²⁹ Süratçi'lerin ulufesinin daha yüksek olması, geleneksel Osmanlı ordusunun seçkinleri sayılan ve olağanüstü etkileri olan yeniçerilerin kıskançlığına da yol açtı. Böylece, de Tott'un İstanbul'dan ayrılmasından az sonra süratçiler dağıtıldı.³⁰

François de Tott'un Türkiye'deki faaliyetleri, zamanın basınının yardımıyla Avrupa'da ciddi yankılar uyandırdı. O dönemin dergileri — özellikle de Fransız kraliyet sansürü dışında kalanlar — Osmanlı ordusunun reformu uğrunda çaba gösteren Fransız subayının çalışmaları hakkında pek gizlemedikleri alaylı bir dille düzenli olarak haberler veriyorlardı.³¹ O zamanlar basında baş sayfalarda uzak bölgelerden gelen haberler yer aldığı için, İstanbul'da geçen olayların haber değeri daha büyük önem kazandı. De Tott'un Türkiye'deki reform çalışmalarından ünlü *Gazette de France*'ın hiç söz etmemesi açıkça sansürün etkisiyle izah edilebilirdi. Gazetede de Tott'un adı ilk kez Fransa'ya döndükten sonra, 14 Temmuz 1776'da Versailles sarayında takdimi dolayısıyla yer aldı.³² Avrupa'da geniş boyutlarda yürütülen propaganda sonucunda François de Tott'un askerî alanda sağladığı başarılar çoğu kez aşırı ölçüde değerlendirildi ve kişiliğinde insan üstü bir güce sahipmiş gibi görüldü. Çariçe II. Katalin, Voltaire ile mektuplaşmalarında bu gazete haberlerine pek hassas bir şekilde tepki göstermişti.³³ Öte yandan bu propagandanın olumlu etkisi, de Tott'un hatıralarının (*Mémoires du baron de Tott sur les Turcs et les Tartares*, Amsterdam, 1784.) Avrupa'daki başarısını önceden garanti etmiş oldu.³⁴

Burada karşımıza şu soru çıkabilir: Zamanın basını, Fransız diplomatiyle ilgili gizli olarak nitelendirilen bilgileri nereden edinebiliyordu? Bunun yanıtını o dönemin İstanbul'daki Avrupa ülkeleri büyükelçileri arasındaki mektuplaşmalarda bulabiliriz. Örneğin, Avusturya İmparatorluğu büyükelçisi kont Thugut, de Tott'un İstanbul'daki faaliyetleriyle ilgili haberler hakkında kraliçe Maria-Theresia'ya düzenli bilgi veriyordu.³⁵ Herhalde Hollanda ya da İsveç diplomatları da resmî makamları benzer

²¹ CADN, Saint-Priest 45 p. 497.

²² L. Bély: *Les relations internationales en Europe*, Paris, 1992. p. 562—563.

²³ CADN, Saint-Priest 45 p. 587—588.

²⁴ CADN, Saint-Priest 46 p. 147—148.; 213—214.; 219.

²⁵ CADN, Saint-Priest 46 p. 220.

²⁶ E. Palóczi: *Báró Tóth...op. cit.* p. 119.

²⁷ Hitzel, Frédéric: *Relations interculturelles et scientifiques entre l'Empire ottoman et les pays de l'Europe occidentale 1453—1839* (2 vol.), Paris, 1994. p. 295.; G. Bodinier: *Les «missions» militaires françaises en Turquie au XVIIIe siècle*, *Revue internationale d'histoire militaire*, n° 68 (1987), p. 163.

²⁸ CADN, Saint-Priest 48 p. 265.

²⁹ *Mémoires III*, p. 116—117.

³⁰ Süratçılar, Halil Hamdi paşanın sadrazamlığı sırasında yeniden örgütlendi (1782—1785). Hitzel, F.: *Relations...op. cit.* p. 296.

³¹ Bkz.: *Les Gazettes Européennes de langue française (XVIIe—XVIIIe siècles)*, *Table ronde internationale Saint-Étienne*, 21—23 mai 1992, Saint-Étienne, 1992.

³² *Gazette de France*, 17 July 1776.

³³ F. Tóth: *Voltaire et...op. cit.*

³⁴ Laurens, Henry: *Les origines intellectuelles de l'expédition d'Égypte*, Paris—İstanbul, 1964.

³⁵ Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Wien), Türkei II. 56—57. (Berichte, Weisungen 1770—71), Turcica (1770—71)

şekilde bilgilendirdiler. Bu mektuplaşmalarda değinilen haberlerin ardında, İstanbul'un Avrupa yakasındaki Pera semtinde büyükelçilikler çevresinde istihbarat görevlilerinin, tercümanlar, ajanlar ve casusların faaliyetlerinin yer aldığını tahmin edebiliriz.

İstanbul'da geçirdiği birkaç yıl François de Tott'un diplomatik ve askerî kariyerinin doruğuydu. Fransa'ya döndükten sonra, hükümete büyük boyutlu yeni bir tasarı sundu. Bunun amacı, Osmanlı İmparatorluğu'nun en zengin eyaletlerinden biri olan Mısır'ı işgal etmektir. Tasarının en büyük kusuru, dışişleri bakanı kont Vergennes'in doğu politikasına zıt düşmesiydi. Zira bu politikanın temel dayanaklarından biri, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünün korunması fikriydi. Deniz kuvvetleri bakanlığının teklifi üzerine 1777'de de Tott Akdeniz bölgesi Fransız ticaret temsilcilikleri müfettişliğine atandı ve aynı zamanda kendisine önemli bir gizli görev, Mısır'ın işgalini amaçlayan savaş planını hazırlama görevi de verildi. Bir süre sonra Saraya, bütün ayrıntılarıyla hazırlanmış bir savaş planı sundu.³⁶ Mısır seferi uğrunda harcadığı çabalar hatta kralın da ilgisini uyandırdığı halde, dikkatlerini Amerika savaşına yönelten kont Vergennes'i maalesef pek etkilemedi. De Tott'un resmî sunuları bu yüzden uzun bir süre — en azından Napolyon'un 1798 seferine kadar — daha çok kağıtta kaldı.

De Tott, planlarının suya düşmesinden sonra diplomatik faaliyetine son verdi ve her şeyden önce hatıralarını yazmakla uğraştı. Hatıralarının ilk baskısı 1784'te Amsterdam'da yapıldı. Bu eseri büyük başarı kazandı, birçok baskısı yapıldı ve dört yabancı dile çevrildi. De Tott 1785'te kuzeydeki Douai kenti askerî valiliğine atandı ve böylece politik yaşamdan kesinlikle uzaklaşmış oldu.³⁷ Fransa Devrimi sırasında bir ayaklanma sonucunda 1790'da bu yetkisi sona erdi ve bir zamanki ünlü diplomat o zaman mülteciliğe yöneldi. Birçok ülkeyi döndü dolaştı ve sonunda gene atalarının topraklarına, Macaristan'a geldi. Macarlığından hiçbir zaman feragat etmedi ve eski aile armasını Fransa'da da gururla taşıdı. Bu gerçeğin ışığında, yaşlı baronun, babasının suçlarını silecek politik af için Macaristan kralı I. Ferenc'e [Franz I. (1792—1835)] baş vurmasına şaşmamak gerek. Dilekçesinde, çok çile çekmiş Avrupalı dünya adamı gerçek vatani önünde de saygısını da ifade ediyordu:

"Majesteleri,

İmparator majestelerinin tebaası olarak son günlerimi vatanımda, Macaristan'da geçirebilme umudunu benimsemeden önce, genç yaşında prens Rákóczi'nin taraftarları arasına katılan ve bu yüzden sürgün edilen merhum babam André Tott'un affedilmesini rica etmekle kendimi mükellef sayıyorum."³⁸

Hayatının son yıllarını kont Tódor Batthyány'nin konuğu olarak Macaristan'da Tarcsafüred'de geçirdi. Belde halkı, çoğu kere acayip ışıklar çıkaran denemeler yapan bilgin baronun evine "Hexenhaus" (Cadievi) adını takmışlardı. 1793 Ekiminde ölümünün ardından kont Tódor Batthyány, baronun deney gereçlerini Szombathely Katolik Lisesi'ne bağışladı ve böylece lisenin ilk doğal bilimler öğretim araçları koleksiyonunu gerçekleştirmiş oldu. Belde halkı ünlü merhumun hatırasına Tarcsafüred mezarlığında 1972'de sembolik bir mezar yaptırdı.

(Türkçesi: Yılmaz Gülen)

✍ Ferenc Tóth

³⁶ Bu konuda bkz.: Charles-Roux, François: *Le projet français de conquête de l'Égypte sous le règne de Louis XVI*, le Caire, 1929.

³⁷ Archives Municipales de Douai, série BB 28 p.55.

³⁸ E. Palóczy: *Baró Tóth... op.cit.* p.319.

Nyaraljon Törökországbán

Ayvalık — Bursa — Isztambul — Rodostó

Indulás: 2004. június 14.

Utazás: Léggondicionált autóbusszal

Elhelyezés: *** hotelban

Ellátás: félpanzió

Időtartam: 13 nap, 7 éjszaka Ayvalıkbán, 3 éjszaka Isztambulban

Részletes program:

1. nap: Indulás 8 órakor Budapest, Nagyváradi tér, Corso parkolóból. Utazás megszakítás nélkül Jugoszlávián, Bulgárián keresztül.

2. nap: Érkezés Törökországra, Çanakkalén keresztül (a Dardanellákon át) Trója (városnézés), Ayvalık. Érkezés az esti órákban, szállás elfoglalása, majd vacsora a hotelban.

3—8. nap: Pihenés a tengerparton, közben kirándulás Ayvalık centrumába, továbbá fakultatív autóbusszal kirándulások Bergamába, Aszpendosz romjaihoz és Pamukkaléba. Hajókirándulás Ayvalıkból a közeli szigetekre. (Fakultatív autóbusszal programokra csak legalább 20 fő jelentkezése esetén van lehetőség.)

9. nap: Reggeli után indulás Bursán keresztül Isztambulba. Bursában városnézés, Yeşil dzsámi és a Yeşil türbe megtekintése. Érkezés Isztambulba a késő esti órákban.

10. nap: Autóbusszal városnézés Isztambulban, kirándulás az ázsiai oldalra, délután fakultatív múzeumlátogatások.

11. nap: Fakultatív programok: hajókirándulás, múzeumlátogatások. Este hang- és fényjáték a Kék Mecsetnél (díjtalan).

12. nap: Reggeli után indulás Rodostóba (Rákóczi-ház megtekintése), rövid pihenő, majd Edime, a Selimiye-dzsámi megtekintése (étkezésre lesz lehetőség). Megszakítás nélküli utazás (Bulgária, Jugoszlávia).

13. nap: Érkezés Budapestre, majd Debrecenbe.

Részvételi díj: 117.000 Ft/fő

Gyermekkedvezmény: 6 éves korig 50%

Fakultatív programok összköltsége: kb. 120 euro

Törökországra vízum megváltása kötelező, mely megvásárolható a határon: 20 USD

Biztosítás: bármelyik irodánál megkérhető.

Információ, jelentkezés:

GOLDEN ROADS UTAZÁSI IRODA (Eng. szám: U-000153)

1106 Budapest, Gyakorló u. 2. (Árkád Üzletház mellett)

Telefón/fax: 433 39-94; email: goldenr@freestart.hu

Pályázati felhívás a Magyar—Török Baráti Társaság emblémája, logója megtervezésére

Mintegy tíz éve annak, hogy a Magyar—Török Baráti Társaságot a Fővárosi Bíróság a civilszervezetek sorába hivatalosan is bejegyezte. Felvetődött, hogy társaságunk részére embléma, logó használatát kellene rendszerezíteni. Egy esetben már kiírtunk pályázatot annak elkészítésére, több érdekes javaslat is érkezett, de szeretnénk még lehetőséget adni további pályázatok benyújtására is. Ezért felhívásunkat megismételjük.

Az elbírálás során előnyben részesülhetnek azok a pályázók, akik a nemzeti színek, a történelmi és a kulturális hagyományok képi megjelenítésével a legkifejezettebben fogalmazzák meg a két nép barátságára való utalást. Előny továbbá az is, ha a pályázati munka színes és fekete-fehér kivitelben egyaránt dekoratív.

A pályázatot 2004. szeptember 30. napjáig lehet eljuttatni a társaság címére: 1062 Budapest, Bajza u. 54. Nemzetek Háza.

A pályázat nyertese díjazásban részesül, illetve a nyertessel a társaság a szerzői jogi szabályok szerint felhasználási szerződést köt.

A Magyar—Török Baráti Társaság elnöksége.

Aşure és nevrüz a trákiai bektásiknál

Az elmúlt év márciusában ismét jártam bektási¹ közösségekben Trákiában. Nem véletlenszerűen toppantam be hozzájuk, hanem egy ismerős bektási közösség elöljárója, a *baba* (névének kezdőbetűi: H. Y.) felhívta a figyelmemet arra, hogy a gyász hónapban (ismert néven *muharrem ayı*) több szertartást tartanak, amelyeken készíthetnek felvételeket is.

A bektásik ebben a hónapban Hüszejin² gyását tartják, az ő kербелai³ lemészárlására emlékeznek. A gyász idején nem vesznek magukhoz táplálékot, nem is isznak. Az ő böjtjük éjszaka sem törik meg,⁴ ezért komolyan igénybe veszi a szervezetet, általában tíz napig tart.⁵ A böjt végén ünneplik az *aşure* napját.⁶

Ez az időszak Törökországban egyben az *aşure ayı*⁷ is, amikor országszerte aşurét főznek az asszonyok. Hagyományos elkészítési módja van ennek a levesnek. A hombárokban ilyenkor fellelhető, télről még megmaradt gabonát (búza stb.), pillangósokat (bab, nohut stb.), csonthéjas magvakat (mogyoró, dió, mandula, pisztácia stb.), szárított (mazsola, füge, kajszi stb.) és tárolt gyümölcsöt (alma) is tartalmazó étel rendkívül ízletes és kalóriadús. A búzát előző nap *diivekben* (mozsárszerű nagy, fából készült edényben) lehántják, kiválogatják, megmossák sok-sok lérről. Előző nap készítik elő a babot is, azt is vízben duzzasztják egy éjszakán át. Az aşurét ismerőseim 2003-ban március 15-én hajnali ötkor kezdték el főzni. Legtovább a búzát kell forralni, attól pépessé válik, attól sűrű lesz az étel. A többi hozzávalót csak sokkal később adagolják a *kazanba*, a cukrot pedig csak a legvégén, hogy le ne ragadjon. Ahol engem vendégül láttak, ott éppen tizenhat kiló cukrot főztek bele, de ez nem előírásos, a kazan mérete határozza meg a cukor mértékét.

Ugyanezen a napon birkát is áldoznak (a *kurban* hagyománya), halálból azért, mert Hüszejinnek nem irtották ki a teljes családját, egy jelen nem lévő gyermeke Zejn-el Abidin megmenekült.

Amikor elkészül az *aşure*, a baba megáldja, imát énekelnek a jelenlévők, és elkezdik széthordani a szegényeknek, szomszédoknak, elesett öregeknek. Az ismerőseim külön főztek egy üst aşurét az árvaháznak is.

A bektási közösség minden tagja (*can*) napok óta készül az esti szertartásra (*cem*). A *dergâhba* (a szertartás színhelyére) érkezők hat óra tájban, sötétedés után kezdenek gyülekezni. Az előre befűtött szertartás-terembe a baba megy be először a dervissel, aki meg-

gyűjtja a gyertyákat. Mindenki hangos *Hü dost!*, vagy *Ya Allah! Ya Muhammed! Ya Ali!* felkiáltással lép be a szertartás színhelyére, mely biztonsági okokból az alagsorba épült, de láttam már tetőtérben kialakított dergâhot is.

Az *aşure* szertartás imával kezdődik, melynek szép énekelt részei is vannak. Ezek egy része felelgetős: a baba éneklí a bevezető részt, mely szövegében változik, a szertartás résztvevői folytatják egy állandó strófával. Az imát követi a *muhabbet*, mely kötetlen beszélgetés. Ilyenkor a baba maga szokott erkölcsi tanításokat körbeolító tanulságos történeteket mesélni, amire a résztvevők élénken reagálnak. Természetesen az *aşure* ünnepi történetek mind Hüszejint idézik. Ezután következik három *nefes*,⁸ amelyet a baba, illetve a dervisek (rang szerint) kezdenek énekelni. Ezután megáldja a *demet* is, mely tipikusan egy-egy korty ánizspálinka (de lehet üdítő ital is), melyet minden résztvevőnek felkínálnak ugyanabból a pohárból. A következő részben a bektásik elfogyasztják a vacsorát, mely igen kalóriadús és sok fogásból áll. A szolgálattevő nők-férfiak mind tudják a dolgukat. Az étel előkészítése pont ugyanolyan gonddal történik, mint a felszolgálás, vagy a dergâhban az asztalok szempillantás alatti megterítése, netán a maradékok letakarítása. Ezután emelkedett hangulatban forgásra emelkedik a baba és felesége (*anabacı*), jelezvén, hogy a befejező rész következik. A gyászünnepen természetesen ez a rész elmaradt, helyette sok csodaszép *mersiye* „gyászének”, valamint más bektási ének hangzott el. Úgy éjfél után két óráig tart a szertartás, akkor mindenki útnak indul hazafelé. A dergâhot rendben és tisztán hagyják ott.

Hasonló szertartásra hívtak meg még három trákiai faluba, Kızılcıkderébe és Devletliagaçba, valamint Ahmetlerbe. Ezek a falvak karnyújtásnyira fekszenek a bolgár határtól. A huszadik század elején a bolgár–török háború végén telepedtek át a vesztesékként üldözött törökök, az ismerőseim nagyszülei generációja. Nem volt sok idejük a készülődésre, egyetlen éjszaka állt rendelkezésükre, hogy az állataikat áthajtsák, székérre felmálházott cókókjaikat átvigyük az újonnan meghúzott határon. Soha nem mentek vissza odahagyott falujukba, a rokonságot sem keresték. Félték a bolgárok erőszakoskodásától, lemondtak a hátrahagyott ingó és ingatlan vagyonukról. Aki már Törökországban született, azok sem kívánják látni ifjúsága helyszínét. Elfogadják a sors rendelkezését, belenyugszanak.

A következő ünnep a *nevrüz* volt, amelynek a szertartásain részt vehettem. A tavasz kezdetét, vagy még inkább Ali születésnapját köszöntő vidám szertartást ebben az évben beárnyékolta az iraki háború veszélye.

Pár évvel ezelőtt még nagyon félték a bektásik a szunnita többséget védő fegyveres állami szervektől, de mára elmúlt a régebbi veszélytudat, a baba szerint nem kell már rajtaütéstől tartaniuk. A résztvevők, jelen esetben nyolcvanketten, mind bulgáriai ösökről beszéltek. Az Oszmán Birodalom széthullása után a Balkánon többfelé éltek bektási közösségek, melyek mára aktívan csak Albániában maradtak meg.⁹ A bulgáriai közösségek az ezernyolcszázad évek végétől szívrogtak dél felé.

Az ismerőseim nagyszülei még bolgár alattvalóként születtek, de a ma élő generációk már itteni törökök.

⁸ A *nefes* vallási ének, a bektásik és alevik (többségében közös) himnusz.

⁹ Erről Ankarában a nemzetközi iszlám kongresszuson részt vevő albániai bektási baba számolt be 2000 őszén.

¹ A bektásik a régi török természeti vallások, sőt a sámánizmus számos jellemzőjével elegyítették az iszlámot. Nem járnak dzsámiba, nem imádkoznak ötször naponta, a szertartásaikon nőkkel együtt vesznek részt. Nem a Korán a legfőbb útmutatójuk. Az oszmán állam létrejöttében óriási szerepet töltöttek be.

² Mohammed próféta leányának, Fatimának és Alinak a gyermeke. Ali ibn Abi-Tálib, a negyedik arab kalifa (úr. 656–661).

³ A mai Irak területén található a síiták szent zarándokhelye. Kərbela városában van Hüszejin sírja.

⁴ A mohamedánok ramazáni böjtje napnyugtakor megszakad. Amikor felhangzik a minaretből az esti *ezan*, akkor fogyasztják el az *iftart*, a böjti vacsorát. Napkelte előtt is felébreszti őket az utcákat betöltő hangos töröksíp és dob, a felbérelt *davul-zurna* hangja, mert még akkor is fogyaszthatnak valamit. Ennek a hajnali étkezésnek a neve *sahur*.

⁵ Hüszejint a családjával, rokonaival, barátaival hetvenkettedmagával együtt az ellensége tíz napon át megfosztotta az ivóviztől. Ennek emlékére tartanak az alevik és a bektásik szigorú böjtöt.

⁶ Az ünnepek (*aşure*, *nevrüz*) bővebb ismertetője megjelent: Yılmaz, H. (1999): Ahmet Sırrı Dede baba'nın „Bektaşî tarikati”. Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi 6:10. Pp. 27–49.

⁷ Ez a másik neve a gyász hónapnak.

Felfigyeltem egy-két elejtett régi törzs-jelölő ragadványnévre, többek közt a vendéglátóm H.Y. baba családját *Sarı*-nak ismeri minden öreg. Ez a név viszont megegyezik a kunok egyik csoportjának a nevével.¹⁰

A kutatóút tíz napig tartott, ez idő alatt öt szertartáson vettem részt. A négy helyszínen mintegy kétszáz vallási éneket és népdalt, ezen kívül számos imát, magyarázatot rögzítettem. Az adatközlők tizenhárom faluból valók voltak, közöttük macedóniai és bulgáriai születésű is akadt. Az anyag archiválása, katalogizálása, feldolgozása folyamatban van.

*Matem aylarında şeyit gidenler
Atice fatime zohra onda şeriban yas tutar
Onun yanında birini tutana ak¹¹ yardım eder
İkisini tutanın önüne gider*

*Üç eyledi nur damına doldurdu
Hızır elleriyle aldı kaldırdı
Dördünü tutana anda pak oldu
Beşini tutan ceme şavk oldu*

*Altısını tutana yollar ayırmaz
Yedisini tutana suval sorulmaz
Sekisini tutana azap buyrulmaz
Dokuzunu tutana ıspap buyruldu*

*Onunda pak oldu donlar giyildi
Onbirini tutana kurban buyruldu
Onikisini tutan aşın kaynadı
Aşık olan aşık böyle söylerdi*

*Mümün¹² olan canlar böyle dinledi
Pir Sultanım yüreklerim gümlerdi
Aret evlerine bile yoladı
Cennet evlerine bile yolladı*

(A török szöveg pontos másolat F. Y. kézzel írott énekes könyvecskéjéből.)

¹⁰ A kérdést részletesebben tárgyalta Mándoky K. I. (1993:17) poszthumusz tanulmánya.

¹¹ Tipikus trákiai nyelvjárási vonás a *h*-hangok elhagyása szókezdő helyzetben *Hak* „Isten (egyik kedvelt neve)”, vagy nem szókezdő helyzetben, ld. utolsó előtti sorban *aret* < *ahret* „túlvilág”.

¹² Trákiai nyelvjárási alak, helyesen *mümin* „hívő, aki hisz, mohamedán”.

Itt közé teszek egy siratóéneket, melyet az adatközlőm Fatma Yıldız (65 éves) Ahmetler faluban az édesanyjától tanult gyerekkorában. Ő viszont kislánként a saját nagyapjától tanulta még a bulgáriai környezetben. Ezt az éneket minden évben eléneklik Hüszejin emlékére.

A verset az utolsó strófa szövegében szereplő Pir Sultan (Abdal) ismert 16. századi misztikus török költőnek tulajdonítják. A szövegben a helyi nyelvjárás egy-két jellegzetességén kívül régies alakok is megjelennek.

✍ Csáki Éva

*A gyász hónapban hősi halált haltakért
Hatice, Fatima, Zehra, Şehriban ott gyászol
Mellette aki végiggyászolja az első napot,
azt az Isten megsegíti*

Aki a másodikat, annak elébe megy.

*Harmadikat megtartónak a házát fény tölti be,
Őt Hızır¹³ karjaiba vette, felemelte*

*A negyediket megtartó pillanat alatt megtisztult,¹⁴
Az ötödiket megtartó a közösségnek lett a fénye,*

A hatodikot megtartónak nem válnak el az útjai,¹⁵

A hetediket megtartótól nem kérdeznak¹⁶

A nyolcat megtartónak nem lesz több kintja,

A kilencet megtartónak ruhát küldenek.

A tizedik napon megtisztultak, felöltözködtek

A tizenegy napot megtartónak áldozati

állatot rendeltek,

A tizenkettedik napot megtartónak megfőtt az étele

A szerelmes dalos költő így mesélte.

Az igazhitű lelkek így hallgatták

Pir Szultán vagyok, így dobogott a szívem

A túlvilági otthonba együtt küldött el,

A mennyországi otthonba együtt küldött el.

¹³ *Hızır* a legendás halhatatlan hős, a szürke lovas, aki megsegíti az arra érdemes rászorulókat, aki ott terem, ahol baj van. A Dede Korkut könyve című 15. századi hőseposz legelső történetében a haldoklót is megmenti a haláltól. Trákiában a tavaszköszöntő *Hidrellez*-szokások népdalaiban is szerepel.

¹⁴ A gyászolók böjtös napjaik alkalmával nem is mosakodhattak.

¹⁵ A *yollar ayrılmaz* „nem válnak szét az utak” egy közösség esetében nagyon jó helyzetre utaló kifejezés. Mind egyfelé tartanak, nincsenek nézet-, vagy véleménykülönbségek, összhangban, harmóniában élnek.

¹⁶ A végítéletkor mindenkit kérdőre vonnak, de nem azt, aki hét napot végigkoplalt, aki egy héten át gyászolta a hitért hősi halált haltakat.

Vásároljon a TEMPO UNO Kft. és a BOSFOR Kft. üzleteiben!

Önök is tudják, hogy leggyakrabban zoknikat, női és férfi alsóneműket, trikókat, pólókat, papucsokat és más hasonló ruházati termékeket kell vásárolnunk. Nem mindegy tehát, hogy milyen áron tudjuk beszerezni ezeket!

A **TEMPO UNO Kft.** és a **BOSFOR Kft.** nagykereskedelmi üzleteiben rendkívül olcsó áron és jó minőségben vásárolhatják meg az említett termékeket. Az 1500 m² alapterületű, budapesti központi raktárunkból — a magyar piacon kívül — szállítunk Lengyelországba, Oroszországba, Horvátországba és Ukrajnába is.

Várjuk kedves vásárlóinkat!

Nagy tételek vásárlása esetén árengedményt is adunk.

A **TEMPO UNO Kft.** és a **BOSFOR Kft.** nagykereskedelmi áruházainak címe:

1107 Budapest, Fertő út 14.

Nyitva: hétfő—vasárnap, 8—18 óráig

Telefon/fax: 262 62-51; 260 66-09; 262 96-34

1087 Budapest, Kőbányai út 35., 161-es épület

Telefon: 06 70 339 37-07

1082 Budapest, Orczy út 46—48.

(az Orczy térenél, a Kőbányai és a Fiumei út sarkán)

Nyitva: hétfő—vasárnap, 6—17 óráig

Telefon: 06 70 317 88-82

www.tempoteks.com

Email: tempounokft@hotmail.com

Leikes elemi iskolai tanító voltam, 18 éves, és mozgékony, mint a higany. Egy Fekete-tenger parti kis faluba helyeztek, amolyan szűk utcácskákkal átszótt kis faluba. Első dolgom az volt, ahogyan azt pedagógia-tanáraink oktatták, hogy felmérjem a lakosság szociális helyzetét. Az iskolában megtartott első tisztasági vizit meggyőzött arról, hogy e téren nem valami fényes a helyzet a faluban. Szinte egyetlen diákot sem találtam, amelyik ne lett volna tetves. Tetves, koszos, gondozatlan vézna gyerekek.

Egyvalami azonban nem fért a fejembe: Láttam, hogy minden ház ablakában, szép rendben szappandarabok sorakoznak. Gondoltam, azért rakják ki, hogy száradjanak, mért így talán jobban habzik. De hát miként lehet az, hogy ahol ennyi a szappan, ott mégis oly piszkosak az emberek?! Azokat a gyerekeket, akiket a tisztasági vizit alkalmával tetvesnek találtam rögtön hazaküldtem, hogy az anyjuk mosdassa meg őket. A főtanító buzgóságomat látva megjegyezte:

— Ugyan már, hagyd ezt abba! Én fülüknel fogva alig tudom idecipelni a lustáit. Aztán meg úgysem találunk itt tanításra érdemes gyereket. Azt hiszed azzal, hogy hazaküldöd őket, elejét veszed a tetveségnek? Ki törődik itt a tetvekkel? Még hogy tetű. Még hogy bolha. Egyébként is, bolha a kutyában is van, ezek szerint a tetű előkelő dolog.

Tetveség, piszok egyfelől, alutáplált, gondozatlan gyerekek másfelől. Hetenként megbetegszenek, köhögnek, prüszkölnek, így járnak iskolába. Több mint fele mezítlábasan. Otthoni helyzetüket megvizsgálva megtudtam, hogy kinek az anyja, kinek az apja volt fiatal korában sápkóros. Közülük nem kevés volt olyan, akinek nővérei vagy fivérei meghaltak. Bár a tüdőbaj tizedelte a falut, a nép hullott, mint aratáskor a kalász, mégsem szólt senki egy szót sem. Egyetlen ember sem volt a faluban, aki tudatában lett volna annak, miféle dráma játszódik le közöttük.

Egy téli napon, amikor ügyeletes voltam, lementem a gyerekek étkezőhelyiségébe. Bár az ajtóra ebédlő volt kiírva, egyikük előtt sem találtam olyasmit, ami ételre hasonlított volna. Két darab kukoricakekenyér. A kenyér mellett meg amolyan fehér mézszósziklára emlékeztető valami. Első látásra sajtnak véltem volna. De nem, ez valami száraz, sárgásszínű dolog volt. Hol nyalogatták, hol meg a fogukkal próbálták letörni belőle egy-egy darabot.

— Mi ez, amit itt esztek, gyerekek? — kérdeztem. Szinte valamennyi kórusban felelt:

— Kes, tanító bácsi!

— Micsoda?

— Kesss!

Hát az meg mi lehet? Valami nagyon sós dolognak kell lennie, mert csurgott tőle a nyáluk.

— Hogyan készül ez a... Látta valamelyitek, hogyan készíti a mamátok?

Egyik osztályombéli gyerek felugrott, és hadarva válaszolt, mint-ha élettan órán volnánk:

— A keszt mi joghurtból csináljuk tanító bácsi, kérem — kezdte a mondókáját. — Tejfőlből nyert joghurtból. Aztán ezt a joghurtot leszűrjük, megsózzuk, és szépen formába öntjük. Aztán megszáritjuk a napon.

— Hol szárítjátok?

— Az ablakban szárítjuk.

Hirtelen világosság gyúlt a fejemben:

— Szóval azok az ablakban lévő valamik nem szappandarabok voltak?

— Kes volt tanító bácsi

— És miért az ablakban szárítjátok?

— Hát máshova hova tegyük? A kes egy nap alatt, de még egy hét alatt sem szárad ám ki.

Aznap este, az iskolából jövet, betértem az egyik üzletbe.

— Kes kérek. Tud adni keszt?

A boltos elmosolyodott:

— Nincsen, tanár úr — válaszolta. — Nálunk nincsen!

— Hát kinél kapható?

— Sehol sem.

— De hisz minden gyereknek van!

— Á, nincs olyan ház, ahol ne csinálnának. Ha tartanék is az üzletben, kinek adnám el?

— A piacon sem árulják az asszonyok?

— Itt nem árulnak keszt.

— Miért, tarhonyát árulnak?

— A tarhonyát is, meg a keszt is mindenki saját maga készíti.

A tarhonyát ismertem. Az szárított tészta volt. Szóval az itteniek ételé a kes, az itala meg a tarhonyaleves.

Amint később megtudtam, a kettő között szoros kapcsolat volt. Amikor tarhonyát főznek, a darált hús helyett, a sajt helyett és zsír helyett mindössze kes-törmeléklet szórnak bele. Hús helyett kes... Sajt helyett megint csak kes...

Egyik nap Sádi tanító kollégám állított be hozzám. Kezében egy üveg rakit szorongatott. Lerakta az asztalra. Két poharat is előhúzott.

— Ne készülődj feleslegesen — szóltam. — Semmi harapnivaló sincs a háznál.

— Kenyér sincs?

— De az van.

— Más nem is kell! — Zsebéből papírba csomagolt sárgás valamit húzott elő. Mészfehér színéről rögtön ráismertem. Az volt. Jókora darab kes.

— Nocsak — szóltam. Ez kes, nemde?

— Kes! Mi más volna?

— Mi más is lehetne. Ezt keresem már mióta!

— Nagyon szereted?

— Még sohasem kóstoltam.

— Tessék, kóstold meg!

Kezembe vettem, el akartam törni. Olyan volt, mint a szikla. A tengerparton gyűjtött kövek egyikével kezdtem püfölni. Morzsányi darabot sikerült letörmönnöm. Számba vettem. Aztán egy falat kenyeret, hogy elvegyem a sós ízt. Nyomban le is öblítettem egy pohár vízzel.

— Na látod! — szólt kollégám. Ez a kes első számú kötelessége! Eteti a kenyeret, itatja a vizet.

Majd poharat emelve így szólt:

— Az összes kes egészségére!

Ivott, aztán egy darabka keszt dugott a szájába.

— Nagyon jó kis előétel a szegyetelenje! Egy darab kesre akár egy egész üveg rakit is megihatsz!

— Aha, meg vizet és kenyeret.

— Tán nem ízlett?

— Úgy nézek ki, mint akinek nem ízlik? Most már értem, miért nem tudnak a gyerekek megválni a vizeskancsótól. Otthon kes meg kenyér. Az iskolában kes meg kenyér. A tízpercekben meg víz!

— Tudod-e, mik a legjobb ételek itt a faluban?

— Még senki sem hívott meg, honnan tudnám?

— Legjobb ételeik a tojás kessel, meg a keses börek. De ezeket csak úgy maguk nem eszik ám; a kajmakámot meg a rendőrfőnököt kenyerezik le vele.

Hát ez borzasztó! Ez így nem mehet tovább. Hozzá kell szoktatni ezt a népet az evéshez. Ha ez így folytatódik, még gyökereik is kiszáradnak a tüdőbajtól, még a föld színéről is eltűnnek.

— Komám! — fordultam hozzá. — Partner vagy?

— Mihez, játékhoz?

— Nem öregem, a keshez.

— Itt van, kapd be.

¹ Rifat Ilgaz (1911–1993).

² Lefőlözött tejből vagy joghurtból készült sajtféleség.

— Pontosabban a kes elleni harchoz. Az iskolában ezentúl tilos a kes! Beszélni fogok a főtanítóval!

— A főtanítót csak feldühíted. A népet pedig magadra haragítod.

— Nem, nem! Ez így nem mehet tovább! Az emberek elpusztulnak a tüdőbajtól. Semmi normális táplálékot nem ismernek. Reggelként kes tarhonyával, aztán estig nem esznek egy falatot sem. Egész nap csak tea, kávé meg a kártya! Az iskolánál kell kezdenünk!

Másnap korán reggel beállítottam a főtanítóhoz:

— Arról van szó, hogy a gyerekeknek legalább az iskolában meg kellene tiltani, hogy keszt egyenek. Se kalória nincs benne, se vitamin. Kinyiffannak a tüdőbajtól. Egy csöpp vér sincs a gyerekek arcában. Az éhes gyerek fejébe a lecke sem megy bele.

— Nem tehetjük — válaszolt. — Nem avatkozhatunk bele, hogy mit esznek az emberek.

— Legalább abba avatkozzunk bele, hogy a gyerekek mit esznek!

— Kedvesem, a gyerek talán más, mint a nép? A tetves gyereket te talán meg tudod tisztítani az osztályban? Fogod, és elküldöd az anyjához.

— Nagyon jól mondd! Üzenünk az anyjuknak, hogy ne rakjanak keszt a gyerek tiszórai csomagjába.

— Tiszórai csomagot mondasz? — Fejét hátravetve hahotázni kezdett. — Na, ne bánkódj, menj az osztályba és tanítsd szépen a török nyelvet meg az élettant!

Ahogy az élettant említette, bizonyos asszociációk ébredtek a fejében. Legalább saját osztályomban meg kell tennem ezt a dolgot. Hetente két nap ügyeletes vagyok. Legalább az ügyeleti napjaimon kitiltom a keszt az iskolából.

Rögtön munkához is láttam. A kollégák gúnyolódására fittyet hányva folytattam harcomat. Kis helységről lévén szó, az egész falu tudomást szerzett a kessel szembeni ellenséges érzelmeimről. Egyik nap, ahogy átmentem a piacon fülemet egy hang ütötte meg:

— Kesss!

Nekem szólnak? Arrafelé fordultam és figyeltem. Négy-öt kölyök, középiskolás korúak, de iskolába már nem jártak, dugták össze a fejüket. Közülük az egyik így susmorgott:

— A kespecér tanító.

Rá se hederítettem.

— Kes!

Meg se fordultam, oda se néztem.

— Kes! kes! keeess!

Lám, a falu a kes csúfnevet ragasztotta rám.

Azokon a napokon, amikor ügyeletes voltam, a becsengetés után minden osztályt végigjártam, és amíg az óraadó tanár be nem jött, 5-6 mondattal elmagyaráztam, hogy nővéreik, fivéreik, sőt még néhány osztálytársuk is az alultápláltságtól fogyott le, és halt meg, és hogy a vérszegénység következtében testük képtelen ellenállni a mikrobáknak, és már kész is a tüdőbaj. Majd hozzátettem: Idefigyeljete! Ne egyetek keszt, és nekem még egyszer be ne hozzatok az iskolába. A kesben nincs sem kalória, sem vitamin. A kes tilos!

Egy hideg téli napon razzitát tartottam az étkezőben.

— Senki se mozduljon — kiáltottam.

Még a falat is a torkukon akadt, csak bámultak rám.

Rögtön lecsaptam az előttem ülőre:

— Hadd lám, mit eszel?

— Kenyeret.

— És melléje mi van?

— Tényleg semmi tanító bácsi.

— Olajbogyó, sajt?

A melléje lévő is megkérdeztem:

— Mit hoztál ma?

— Bazlamát.

— Kest hoztál-e?

— Esküszöm, nem hoztam!

— Jól van fiam. És a bazlama mellé mit hoztál?

— Bolti kenyeret.

Kis darab fekete búzakenyeret szorongatott bal kezében, alatta pedig egy odaégett kukorica bazlama volt.

Az osztályombéli Csetinhez fordultam:

— Te mit hoztál, Csetin?

— Kenyeret.

— Milyen kenyeret?

— Hát kenyeret, tanító bácsi.

— Szóval bolti kenyeret?

— Nem tanító bácsi, hanem tepsis kenyeret.

Odamentem hozzá és lehajoltam. Valami kökemény kukoricake-nyér volt a kezében.

— És a hozzávaló hol van?

— Folyjon ki a szemem, ha hoztam.

— Miért nem hoztál? De hisz nem tiltottam meg, hogy kenyérhez valót hozzatok!

— Hát, azt mondta, hogy kest ne...

— Édes lelkem, hát a kesen kívül más nincs? Olajbogyó... sajt... lekvár... méz...

Nyílt nevetés tört ki.

— Mit nevettek? Más kenyérhez valót talán nem is ismertek?

— Mi a kest ismerjük.

Végigmentem a termen. Tényleg senki sem hozott kest.

— Na, jól van — mondtam. Van valaki köztetek, aki mást hozott, mint kenyeret?

Az osztályomból Ömer állt fe, és kihúzta magát.

— Én hoztam, tanító bácsi.

— Mit hoztál?

— Mamaligát hoztam tanító bácsi.

— Hát az a mamaliga meg micsoda? Valami étel?

— Nem.

— Kenyér?

— Nem, tanító bácsi.

— Édesség?

— Á, nem.

— Hát akkor mi?

— Mamaliganak hívjuk.

Odamentem, hogy megnézzem. Valami élénk sárga dolog volt a tányérján. De nem volt azon se zsír, se lekvár. Egyszerűen csak forró vízzel főzött kukoricaliszt volt, kukoricátészta. Ezt a tésztát még a tevék sem ették volna meg, az biztos!

— Honnan hoztad ezt? — kérdeztem önkéntelenül.

— Hogy honnan? Hát a kenyerünk elfogyott, és anyám gyorsan ezt csinálta.

— Tehetett volna anyád egy kis zsírt is bele.

Szomorúan nézett rám.

— De hát zsírt nem tesznek erre!

— Hát mit?

— Kest tesznek, tanító bácsi

Elszédültem. Szóval a gyerekeket még a kestől is megfosztottam.

— Gyerekek! — mondtam fátyolos hangon.

Minden fej felém fordult.

— Gyerekek, ezután megengedem, hogy kest is hozzatok. Be-hozhatjátok az iskolába.

A gyerekeknek felcsillant a szemük.

— De csak egy feltétellel! Ha a kes mellé hoztok egy főtt tojást is!

Puskás László fordítása

TÖRÖK FÜZETEK

A Magyar—Török Baráti Társaság időszaki lapja

Szerkesztőbizottság:

Dávid Géza, Puskás László, Szmilkó Györgyi és F. Tóth Tibor

Felelős szerkesztő/Sorumlu redaktőr: F. Tóth Tibor

Tervezés, tipográfia: Szmilkó Györgyi

Színes technika: Starkiss Stúdió

Levélcím/adres: Magyar—Török Baráti Társaság

H—1062 Budapest, Bajza u. 54.

Fax (36-1) 411 61-92

Email: defter@office.mta.hu

HU ISSN 1217-6141

26454 Akaprint Nyomdaipari Kft.